

Анжеліка Баран,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
теорії та історії держави і права
Тернопільського національного
економічного університету

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА АВСТРО-УГОРЩИНИ ЩОДО ЗАГАЛЬНОГО ВИБОРЧОГО ПРАВА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НА ПОЧ. ХХ СТ.

Висвітлено процес становлення української політичної еліти та її парламентську боротьбу з відстоювання національних прав та свобод українського населення Східної Галичини у складі Австро-Угорської імперії, розкриваючи хід виборчих кампаній до австрійського парламенту на поч. ХХ ст.

Ключові слова: депутат, австрійський парламент, Східна Галичина, виборча система, політична еліта.

Баран А.

Реализация законодательства Австро-Венгрии по всеобщему избирательному праву в Восточной Галиции в нач. ХХ в.

Осветлен процесс становления украинской политической элиты и ее парламентскую борьбу по отстаиванию национальных прав и свобод украинского населения Восточной Галиции в составе Австро-Венгерской империи, раскрывая ход избирательных кампаний в австрийский парламент в начале ХХ века.

Ключевые слова: депутат, австрийский парламент, Восточная Галиция, избирательная система, политическая элита.

Baran A.

Implementation of Austro-Hungarian legislation on universal suffrage in Eastern Galicia at the XX century
In the given article the author describe the election campaigns to the Austrian Parliament at the XX century, the author also depicts the process of formation of the Ukrainian political elite and its parliamentary struggle against the defending national rights and freedoms of Ukrainian population of Eastern Galicia.

Keywords: deputy, Austrian parliament, Eastern Galicia, election system, political elite.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняної юридичної науки помітно зросла увага вчених до проблематики становлення і розвитку державницьких традицій українського народу. Особливий інтерес викликає досвід парламентської діяльності українців у Східній Галичині, яка на початку ХХ ст. стала осередком політичного розвитку українських земель. Здобуття Україною незалежності та розвиток національної науки історії держави і права створили можливість більш глибокого вивчення досвіду парламентської діяльності українців на західноукраїнських землях під владою Габсбурзької монархії.

Завдання даної наукової розвідки полягає у висвітленні окремих аспектів ходу виборчих кампаній до австрійського парламенту у Східній Галичині після запровадження загального виборчого права та участь у ній українського населення.

Стан дослідження. Тема наукової розвідки не була раніше безпосереднім об'єктом вивчення історико-правової науки. Однак окремі питання з цієї проблематики висвітлювали у своїх працях такі вчені, як: К. Левицький, І. Вінярьські, Є. Олесницький, М. Яремко, Б.-Т. Цюцюра, О. Сухий, Ю. Михальський, Т. Андрусяк та ін.

Виклад основного матеріалу. Початок виборчої кампанії у Австро-Угорській монархії за загальним виборчим правом був призначений на 18 лютого 1906 р. Проте виборча агітація серед українського населення у Східній Галичині розпочалася ще в період боротьби за загальне виборче право. Так, у грудні 1905 р. і січні 1906 р. у східних повітах Галичини відбулося 544 політичних віча, тобто ця боротьба йшла від останніх місяців 1905 р., і тривала аж до весни 1907 р., коли закінчилися перші загальні вибори. Українські політичні партії вступили у передвиборчу боротьбу самостійно, проте в окремих випадках дійшло до формальних або частіше до фактичних погоджень, не тільки між українськими партіями, але й з опозиційними польськими та єврейськими партіями [1, с. 56].

Хід виборчої кампанії яскраво висвітлював тогочасну розстановку політичних сил в Галичині. Українці розпочали виборчу боротьбу, як і на виборах 1901 р., розділеними на 2 напрями: москвофільство

та українство. До українства входили три політичні сили: Українська націонал-демократична партія, радикальна та соціал-демократична. Українство і москвофільство протистояли одне одному, як два ворожих табори. Поляки були ворогами обох таборів, проте намагалися використати москвофілів для послаблення українського національного руху.

Газета «Діло» вказала на причину відмови від співпраці між українськими політичними силами. Москвофіли вимагали відступлення їм половини (14) мандатів, прощовхування в одному із округів В. Дудикевича, завзятого ворога українства, а також приєднання майбутніх депутатів до російської декларації у парламенті. Ця вимога видалася українцям занадто великою. Москвофільська «Руська Рада» виступила у квітні 1907 р. з власною виборчою відозвою, в якій у загальній формі сформулювала основні постулати своєї програми: «москвофільські депутати будуть захисниками селян і аграрної реформи; будуть представниками єдності всього руського народу і будуть ставати в оборону Церкви і не розірваності шлюбних відносин. Москвофіли висунули у всіх сільських округах Східної Галичини своїх кандидатів» [2, с. 8–9].

Об'єднані політичні сили представників українства виконували провідну роль у виборчій кампанії. Агітація і боротьба цих сил була полегшена обставиною виборчого компромісу між націонал-демократами і радикалами. У них були подібні передвиборчі програми. Виборчою акцією цих двох партій керував «Народний комітет» у Львові на чолі з К. Левицьким. Газети «Діло» і «Свобода» були їх офіційними друкованими виданнями [3, с. 10].

Погляди між українськими силами розділилися лише в питанні щодо завдань та обов'язків, а також особистих якостей майбутніх депутатів. Одні вважали, що депутати у парламенті повинні вести опозиційну політику, дотримуватися непримиренної позиції й бути готовими відстоювати її крайніми методами обструкції. Інші ж стверджували, що основними якостями депутата повинні бути поміркованість та основне, – професіоналізм. Зокрема, Ю. Романчук зазначав: «Я не був і не є противний тому, щоб наш кандидат, попри властивій кваліфікації на посла визначався також острим тоном і острими манерами. Тільки ходило і ходить мені о то, щоби се не були найголовніші прикмети його та щоби той тон, і ті манери не були його єдиним тоном і єдиними манерами. Острий тон, демонстрації і галабурди роблять вражене і мають більше значіне тогди, коли походять від осіб зрештою спокійних і поважних, бо се єсть наглядний доказ великості народної кривди і народного болю, коли навіть такі люде не можуть задержати рівноваги і виходять поза границі свого звичайного поведеня» [4].

Таких поглядів дотримувався і К. Левицький: «В нашій пресі і в організаціях розважувалось питання: якої нам треба репрезентації у Відні. Дехто дораджував, щоби вибрати послами кількох інтелігентів до роботи, а прочих, щоби тільки були солідарними послами при голосуваннях. Та перемогла думка, що ми повинні вибрати на послів сам цвіт нашої інтелігенції, – людей спосібних, котрі не уступали би перед репрезентантами інших культурних народів, – бо кваліфікація на агітатора не є іще кваліфікацією на посла» [5, с. 440].

Така критичність до «кваліфікації посла» зовсім не випадкова, адже за традицією для переконання депутатів і проведення потрібного закону в парламенті необхідно було виголосити промову з відповідними епітетами і метафорами. Оцінювалися не тільки фактаж, а й побудова, стилістика і семантика тексту, інтонація і манера викладу. Такі довгі промови прийнято було застосовувати під час обговорення бюджету і від їхньої формальної конструкції в багатьох випадках залежав успіх цілої справи. Тому українцям потрібно було «тримати марку» серед представників інших національностей, які були у парламенті. За фаховою приналежністю найкращими ораторами серед українців були адвокати, у яких, здебільшого, відчувалася притаманна тому поколінню показна шляхетність. Знаними українськими фракційними промовцями були Кость Левицький (6-годинна безперервна промова) та сеймовий депутат Семен Вітик (рекордна 10-годинна безперервна промова) [5, с. 73].

В рамках підготовки до виборів, 25 грудня 1906 р. розпочав роботу з'їзд Української націонал-демократичної партії. З доповідями виступили К. Левицький, В. Охрімівич, А. Степанович і Л. Цегельський. З'їзд розглянув питання політичної діяльності партії та виборчої тактики під час майбутніх виборів, обговорив кандидатури на послів. Було зазначено, що під час виборів до австрійського парламенту всі верстви і стани українського населення Галичини повинні виступати узгоджено і єдино.

У виборчій програмі УНДП першим і найголовнішим пунктом була аграрна реформа. Її зміст зводився до формулювання, майже тотожного програмі радикальної партії: вся земля і органи влади повинні перейти до рук селян. Йшлося про викуп великої земельної власності державою з ціллю відступу її на доступних умовах безземельним селянам або малоземельним; викуп іпотечних боргів і забезпечення

землі від нового відчуження, звільнення малоземельних селян від оподаткування. Наступні пункти стосувалися відміни всіх податків, окрім податку на дохід, відміну патронату, зменшення видатків на військо, а збільшення їх на освіту, створення нових українських гімназій і українського університету у Львові, поділ Галичини на польську і українську частини з власними крайовими органами влади і представництва. Ці заходи мали створити умови економічної незалежності та культурного розвитку русинів, також забезпечити реалізацію громадянських прав і свободи українського народу в імперії.

Радикальна партія виступала із власною виборчою програмою, яка була ухвалена на з'їзді у Львові 23 грудня 1906 р. Вказувалося, що «партія буде підпирати лише тих кандидатів на послів, котрі дають за поруку, що будуть усіма силами помагати нашому народові вибороти економічну і політичну незалежність австрійської України від Відня і галицьких поляків». Програма висувала також на перший план аграрну реформу з більш доступним формулюванням для широких мас, ніж у програмі народно-демократичної партії, а саме – перехід всіх ґрунтів шляхти, держави і Церкви у власність селян. Далі йшли вимоги, ідентичні до положень програми народно-демократичної партії. Відмінність була лише у тому, що радикальна партія ставила ще й антиклерикальні вимоги: відділення Церкви від держави та узаконення обов'язкових цивільних шлюбів. Духовенство радикали вважали однією з основних перешкод для здійснення програмних заходів, а майбутнє українського населення Галичини бачили виключно у єдності з Наддніпрянською Україною. Кінцева мета цієї єдності – «щоби повстала вільна, неподільна козацько-республіканська Україна без попа, пана і хлопа, сягаюча від Сяну по Кавказ» [6, с. 430].

Активну участь у виборчій боротьбі брала й українська соціал-демократична партія. Вона була заснована на засадах міжнародного соціалізму, тому не виступала із власною виборчою програмою. Подібно до інших крайових підрозділів соціал-демократичної партії Австрії, як основний пункт програми українські соціал-демократи у передвиборчій програмі, висунули вимогу автономії української частини Галичини. Цей пункт був також у програмі австрійських соціал-демократів.

Особливістю тактики проведення виборчої кампанії 1907 р. українськими партіями стало питання про компроміс із партією сіоністів.

Т. Андрусак у статті «Українсько-жидівська коаліція» зазначає: «Результатом цієї коаліції було обрання трьох жидівських депутатів від Східної Галичини. Так, від 60 сільського змішаного округу (Бучач, Підгайці, Монастирська, Вишнівчик) було обрано львівського адвоката, д-ра Генрика Габля, від 69 сільського, змішаного округу (Чортків, Терехівля, Микулинці, Будзанів) професора Артура Малера, від 31 міського округу (Броди) – Адольфа Штанда. Це був перший виступ на політичній арені жидівських політичних діячів, а згадані послі були першими жидівськими депутатами вищого законодавчого органу влади не тільки в Австро-Угорщині, але й у світі. Тут необхідно підкреслити, що мова йде про жидівських послів, тобто про таких, які виразно диференціювали себе як представники жидівського народу, а не послів чи депутатів жидівської національності, які обиралися як представники різних політичних партій, скажімо, польських чи німецьких. Так, безперечно, були й раніше.

Жиди ж повинні були підтримати українського кандидата на виборах у 15 міському окрузі (Тернопіль). Проте жидівським політичним лідерам не вдалося достатньо оволодіти передвиборчою ситуацією, і за згаданим виборчим округом пройшов польський кандидат» [7].

Передвиборча агітація у Галичині перетворилася у потужний національно-політичний рух. Керівництво українських партій застерігало своїх прихильників не вживати силових методів і погроз, щоб їх не використала влада для обґрунтування репресій проти українських сил. У зверненнях звучав заклик одностайного і солідарного виступу усіх верств українського населення – селян, міщан, робітників та інтелігенції для досягнення мети. У передвиборчу агітацію активно включилася й українська університетська молодь. У пресі, на зборах організацій і товариств розглядалися питання економічного, політичного, культурно-освітнього характеру. За допомогою цих зібрань українські кандидати в депутати до австрійського парламенту намагалися підняти політичну свідомість та активність усіх верств населення.

Створення Ради Народової мало на меті створити противагу зростаючим впливам українських сил в Галичині.

Українські політичні партії не мали змоги належним чином протистояти польській політичній експансії та проводити активну виборчу агітацію у всіх виборчих округах з однаковою силою: нестача коштів та підготовлених агітаторів була цьому перешкодою. Найбільш активними та найвпливовішими були Радикальна партія та УНДП.

У виборах 1907 р. до австрійського парламенту на основі загального виборчого права українці Галичини здобули 27 мандатів [1, с. 5]. Це було найбільше українське представництво Галичини у австрійському парламенті після 1861 р.

Поляки Галичини на тих же виборах здобули 76 депутатських мандатів. Проте І. Вінярські характеризує результати виборів польською «поразкою», бо українські кандидати здобули 45,75% всіх голосів виборців, хоча в Галичині у 1900 р. було лише 42,2% населення, що розмовляло українською мовою, а на польських кандидатів припало 50,82% голосів, хоча згідно із статистичними даними, у 1900 р. 54,76% населення розмовляло польською мовою.

На нашу думку, це є маніпулювання суспільною свідомістю. Понад 10% населення Галичини складала єврейська община, значна частина якої намагалася позиціонувати себе як польсько- та німецькомовних громадян. На виборах 1907 р., як уже вказувалося, єврейські політичні сили виступали в союзі з іншою пригніченою меншиною – українською. По-друге, при незначному (менше 10%) перевищенні польськомовного населення над русино(україно) мовним, поляки отримали втричі більше мандатів, ніж українці. І це називають поразкою?

Українське представництво у парламенті утворило Русько-український клуб. Новоутворена структура нараховував 30 депутатів (25 від Галичини та 5 – із Буковини). До нього увійшли представники націонал-демократів: Юліан Романчук, Євген Олесницький, Кость Левицький, Теофіль Окуневський, Григорій Цеглинський, Євген Петрушевич, Олександр Колесса, Станіслав Дністрянський, Володимир Охримович, Євген Левицький, Тит Войнаровський, Данило Стахура, Степан Онишкевич, В'ячеслав Будзиновський, Йосиф Фолис, Михайло Петрицький, Тимотей Старух; радикалів: Кирило Трильовський, Лев Бачинський, Микола Лагодинський; москвофілів: Михайло Король, Василь Давидяк, Володимир Курилович, Дмитро Марков, Микола Глібовицький і 5 буковинських послів (Микола Василько, Єротеї Пігуляк, Ілля Семака, Антін Лукасевич і Микола Спину). Лише соціал-демократи Семен Вітик і Яцко Остапчук вступили до загальноавстрійського соціалістичного клубу [6, с. 444].

1 березня 1911 р. Франц-Йосиф І, імператор Габсбурзької монархії, видав розпорядження про розпуск нижньої палати австрійського парламенту – Палати Послів.

Причиною розпуску стали наростаючі національні суперечності, що фактично паралізували діяльність нижньої палати і не дозволяли ухвалювати важливі державні закони.

Президія Українського клубу в парламенті 4 квітня 1911 р. видала відозву до народу, в якій представила загальний огляд діяльності українських послів за період їх діяльності з 1907 р. Оцінюючи роботу першого парламенту, обраного на підставі загального голосування, К. Левицький писав: «Палаті послів було мож зробити закид, що вона не зуміла сконсолідуватись і супроти безпрограмового і пасивного правительства поставити свою програму національних і соціальних реформ».

5 квітня 1911 р. Ширший Народний Комітет видав постанову про те, щоб розпочати самостійну виборчу акцію; рішучо поборювати всі русофільські кандидатури та не входити в «ніякі зносини і поборювати кандидатури групи Барвінського, що є обчислені на розбиття українського національного фронту» [6, с. 571].

На цих виборах УНДП не вдалося порозумітися з іншими українськими партіями – соціал-демократичною та радикальною, які створили окремий блок. До неофіційних ухвал Народного Комітету належало рішення повторного висунення попередніх депутатів. Непокоячись, що уряд на виборах підтримає русофільські кандидатури та прихильників О. Барвінського, К. Левицький особисто зустрівся з австрійським прем'єром Річардом Бінертом, аби переконати його в недоцільності подібних політичних ставок. На доказ він згадав про сумні наслідки так званих *баденівських виборів* 1895 і 1897 рр., а також підтримки А. Потоцьким русофілів на виборах до Галицького Крайового Сейму 1908 р. Р. Бінерт пообіцяв, що уряд дотримуватиметься на виборах засад законності й невторчання в політичну боротьбу та, за визнанням К. Левицького, виконав цю обіцянку за посередництвом тогочасного галицького намісника М. Бобжинського [6, с. 572–573].

Перед політичним проводом українців Галичини знову постало завдання виборів. На цих виборах українці сподівалися збільшити кількість своїх представників у австрійському парламенті, які б захищали національні права та свободи українського населення Галичини.

Політична еліта українського населення Галичини активно включилася у передвиборчу кампанію. Проте серед українських політичних сил й далі не було єдності. Представники УНДП знову не змогли дійти до порозуміння з радикальною партією, щоб утворити спільний виборчий блок.

Як і раніше однією із найбільш поширених форм виборчої агітації у передвиборчій кампанії галицьких українців було скликання віч, на яких висувалися кандидатури майбутніх депутатів. Часто ці віча закінчувалися сутичками. Наприклад, 5 червня 1911 р. в Комарно проходило віче, на яке з'їхалося кілька тисяч населення. За даним округом балотувалися кандидати в депутати як від українців, так і від поляків. Віче почалося спокійно, та незабаром з'явилися прихильники польського кандидата і спровокували сутичку, однак жандармерія не втрутилася. Такі повідомлення газета «Діло» друкувала у рубриці «виборчі розбої».

Кількість зловживань під час виборів 1911 р. перевершила попередні. В округах роздавалися бюлетені, вже заповнені на ім'я польського кандидата. Силою відбиралися бюлетені з ім'ям українського канди-

дата і натомість роздавали бюлетені з вписаною польською кандидатурою. Для збільшення голосів в число виборців записували неповнолітніх, злочинців, неіснуючих осіб і навіть давно померлих. Поляки, маючи в руках політичну владу і економічну силу, могли різними засобами впливати на виборців. Погроза старости позбавити заробітку, не продати дров, не наділити пасовища, залякування податковим інспектором, страх перед польським судом подекуди змушували населення віддавати голоси за польського кандидата [8, с. 178].

В результаті виборчої кампанії 19 червня 1911 р. українці Галичини вибороли 26 місць у парламенті. Було обрано 18 членів УНДП: В. Будзиновський, С. Дністрянский, С. Голубович, О. Колесса, Є. Левицький, К. Левицький, Л. Левицький, Т. Окуневський, Є. Олесницький, С. Онишкевич, М. Петрицький, Є. Петрушевич, Ю. Романчук, В. Сінгалевич, Т. Старух, Л. Цегельський, Г. Цеглинський і Й. Фолис; із радикальної партії: Л. Бачинський, М. Лагодинський, П. Лаврук, В. Стефаник, К. Трильовський; від соціально-демократичної партії: С. Вітик; із москвофільського табору: Д. Марків, В. Курилович [6, с. 573–574].

Результати виборів 1911 р. засвідчили, що москвофільські кандидати не знайшли значної підтримки серед населення Галичини: вони отримали лише 7,6% усієї кількості мандатів, які належали українцям Східної Галичини. Одночасно вибори 1911 р. продемонстрували зміцнення національної демократії в краї, яка здобула 70% від загальної кількості мандатів (в 1907 р. – 63%).

З виборами 1911 р. пов'язана так звана Дрогобицька трагедія. У день виборів у Дрогобичі (19 червня 1911 р.) «військова асистенція», що мала дбати «про порядок» у виборах, під час дрібної сутички з юрбою місцевих людей відкрила проти них вогонь: було убито 28 і більше 100 поранено. За цей злочин влада нікого не притягнула до відповідальності. Спеціальна делегація поїхала до Відня, щоб висловити протест проти виборчих зловживань. Зокрема, у виборчі списки було записано 724 особи, які ніколи й не народжувались, 67 померлих, 58 осіб записано по кілька разів, а 551 особа відбувала покарання [5, с. 16].

У 1914–1916 рр. в умовах Першої світової війни австрійський парламент не скликався.

Робота рейхсрату відновилась на початку 1917 р., але жодних кардинальних рішень прийняти він уже не зміг.

Висновки. Участь українського населення у виборчих кампаніях до австрійського парламенту під проводом національних лідерів утвердила в свідомості українського народу Східної Галичини провідну об'єднувачу національну ідею українського державотворення, перетворювала населення із середньовічних підданих у громадян нового часу, давала змогу відчутти себе співучасником влади, привчала людей до відповідальності за політичні рішення, протистояла політичній асиміляції, освоювала форми і методи парламентської діяльності, здобувала уміння досягти політичних компромісів, структурувала суспільство на новочасних засадах. Австрійський парламент, обраний за тогочасним виборчим законодавством, став для українців Східної Галичини поважною школою політичного життя, сприяв формуванню громадянського суспільства, розвитку мистецтва парламентаризму та державотворчих традицій. Історичний досвід, отриманий українцями Східної Галичини на заключному етапі існування австро-угорського конституціоналізму, бачиться незайвим і у сучасних умовах. Відтак історія держави і права України, українського національно-визвольного руху тісно пов'язана з історією парламентської діяльності депутатів-українців в австрійському парламенті.

Список використаної літератури

1. Баран А. В. *Виборча кампанія у Галичині до австрійського парламенту у 1907 р. : перебіг та результати* // А. В. Баран. – *Часопис Академії адвокатури України* – № 16. – 2012 – С. 1–6.
2. *Левицький К. Наша свобода або які ми маємо права / К. Левицький.* – Львів : 3 друкарні т-ва ім. Шевченка, 1888. – 30 с.
3. *Андрухів І. О. Кость Левицький: сторінки життя / І. О. Андрухів.* – Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня, 2009. – 103 с.
4. *Романчук Юліян Перший український віцепрезидент австрійської палати послів. Його життя і діяльність. В 30-літній ювілей його посольської діяльності / Юліян Романчук.* – Львів : б. в., 1913.
5. *Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918: ч. 3. / Кость Левицький.* – Львів : б. в., 1930. – 776 с.
6. *Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848– 1914 рр. / К. Левицький.* – Львів : накладом власним з друкарні оо. Василіан у Жовкві, 1926. – 736 с.
7. *Андрусяк Т. Українсько-жидівська передвиборна коаліція 1907 року [Електронний ресурс] // Т. Андрусяк / Незалежний культурологічний часопис «І». – Вип. 8. – 1996. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua>.*
8. *Кугутяк М. В. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. В. Кугутяк.* – Івано-Франківськ : б. в., 1993. – 199 с.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2017.